

Ebubekir Eroğlu

Muğlak Ölçekli
Harita

İçindekiler

Yeni Baskıda Değişmeyen Anlam 7

Birinci Bölüm / Yekûn Hattı

Hassas Noktalar..... 13

Medeniyet Temeli..... 17

1992-500= ?..... 20

Yeni Dünya Düzeni Bir Değere Sahip mi? 24

Kendi İçinde Bütünleşmek 37

Fizikî Tahrip 40

Savaş Olmadan 43

İslam Korkusu 46

İstikrarsızlaştırma..... 50

Acıtmayan Husumet Tablosu..... 53

Tecrit ve Açılma 57

Ufuk ve Elbise..... 60

İkinci Bölüm / Sahnede Avrupa Var

Şirketler Avrupası 63

Çatışmasız Avrupa..... 67

Millî Devlet Küçülüyor..... 70

Kendi İçine Dönemez 74

Onlar Kaybetti; Biz Kazanmadık..... 77

Yaşama Güvenliği..... 80

Avrupa'ya Kalkan Tren 84

Daha Çok Su Götürür..... 88

Gümrük Birliği..... 92

Sahaya Çıkarken..... 99

AB Yörüngesinde 102

Belirsizlik Çekicidir 106

Hâlâ Bölünme mi?..... 109

Temiz Havaya Çıkabilsek 113

Ne Değişecek?..... 117

Ekonomik Birleşme ve Güvenlik Faktörü...120

Avrupa'yı Savunmak 123

Üçüncü Bölüm / Ya Köprü Ya Meydan

Bir İslam Dünyası Var mı?..... 127

Tarih Yapalım Derken 136

Alternatif Bazen Esastır..... 144

Sınırlanmış Olmak..... 147

Kızaran Elma 150

Bir Uç Tutumun Niteliği..... 153

Büyüklük..... 157

Sulandırmak İçin Çoğulculuk..... 161

Siyasette Vesile	164
Siyasi Özlemler.....	167
Tek Tercihlilerin Çoklu Konuşması Üzerine	170
Köpük Üstünde Oyun	174
Tehlike.....	177
Kötü İmajı Düzeltmek	181
Hazımsızlık Üstüne.....	185
Etekleri Suya Ermiyor	188

Dördüncü Bölüm / Ortadaki Hat

Ortadaki Hat.....	193
İç Asya'nın Kanadı	197
Karanlık Olabilir; Kara Olmasın.....	201
İttifak Doğuran Çözülme	205
İzahtan Vâreste Değil	208
Moskof Yerinde Duruyor	212
Yumurta Kapıdadır!.....	215
Havandaki Su	219
Uzak Asya.....	222
Assimilasyon Tehdidi.....	225

Beşinci Bölüm / Geçitteki Fırtına

(1992-1996)

Ne Savaşlara Kaldık!	229
Tatsızlık	233
Balkanlaşma	237

Bosna Yeşili	240
Küçük Ülkenin Önemi.....	244
Gözün Gördüğü Yetmiyor, Basiret Lazım..	248
Değerini Bilelim	251
Barışı Erteleyen Barış	255
Kıyameti Yaşayan Adacıklar	258
Her Şeyini Kaybedenler	261
Dünün Dünyası Batıyor	264
1992.....	267
"Temiz Eller"	271

Altıncı Bölüm / Avcının ve Çiftçinin

Ahfâdı

Avcılar ve Çiftçiler.....	277
Şehirlere İhtiyaç	282
Sermaye	285
Elden Ele Geçen Mal.....	288
Toplumsal Maliyeti Iskalayan Ekonomi....	292
Üçüncü Dünya'da Değiliz	296
Davranış Biçimi	299
Hem İnsan, Hem Sistem.....	303
Tüketim ve Ahlak	306
İstikrar Bir Bedeldir	309
Çıkmazın Yol Açtığı Çıkar	313
Öğrenince Azalmıyor;	
Zaten Herkes Farkında	317

Yeni Baskıda Değişmeyen Anlam

Birinci Bölüm Yekûn Hattı

HASSAS NOKTALAR

Uzmanların dediğine göre, fizikî coğrafyada dünyanın hassas noktaları vardır. Yer şekilleri bulunduğu yerdeki canlıların yaşamını etkilemekle kalmıyor, yer kabuğundaki şekillerin birbirine ulanmasıyla bölgeler ölçüsünde bir ağ oluşuyor. Dünyadaki iklim ve enerji dengesi, belirli noktaların varlık ve özelliklerine bağlı olarak devam ediyor. Örneğin, Brezilya ormanları dünyanın akciğeri durumundadır. Çünkü bu ormanlar havaya sürekli, oksijen sağlıyor. Büyük kara parçalarında doğudan batıya uzanan dağ silsileleri, aynı zamanda tatlı su deposudur. Bu dağlar büyük kar kütlelerini emer, içine alır, artırır, dinlendirir. Sonra da tatlı su kaynaklarını besler. Binlerce kilometre akarak geçtiği yerleri yeşerten nehirler dağların içinde gizlenmiş denizlerden çıkıyor gibidir. Hiç işe yaramayan uçsuz bucaksız çöllerin bile, atmosferin ısı ve terkip dengesini korumada rolleri bulunuyor. Koca okyanusların da.

Acaba, beşerî coğrafya da böyle hassas noktalara sahip olabilir mi? Tarih boyunca, devletler kurulup battığı, savaşlar ardından sükûnet geldiği, şehirler zenginleşip harabeye dön-

düđü halde, hassaslığından ve ezeli rolünden hiçbir Şey kaybetmeyen yerleri var mı, dñnyanın? İnsan dñŐünmeden edemiyor. Neden mi?

Bakınız. Dñnyaya yeni bir dñzen verme dñŐñncesi ortaya çıktığından beri, dñnyadaki bazı noktaların siyasi tartışma konularının kavŐađında yer alarak hassas dengeye bir çerçeve çizdiği görñlñyor. Genel bir bakışta göze çarpan ve içinde yaŐadığımız bñlgeyi doğrudan etkileyen bu noktalar; Adriyatik denizinin doğu kıyısındaki bir bñlge, Güney Arabistan değilse de hem oraya, hem Kızıldeniz'e eŐit yakınlıkta bir yer, bir de Kuzey Irak'ta kalmış uzantısı ile Güney Doğu Anadolu'dur.

Yirminci yñzyılın başlarında, Osmanlı topraklarını paylaŐmayı kafalarına koyan Avrupa devletlerinin karıŐıklık çıkar-dıkları ya da mevcut karıŐıklıđa destek verdikleri üç merkez olmuştur; Arnavutluk, Yemen ve Doğu Anadolu. Arnavutluk ve Yemen'de, Türk olmayan Müslñman ahali çoğunluğu milliyetçilik ilkesinin ateŐiyle ayağa kaldırıldı. Doğu Anadolu'da ise kıŐkırtmaların ana konusu, küçñk bir azınlıktan ibaret bulunan Hıristiyan Ermeniler idi.

1877-78, Osmanlı-Rus SavaŐı'ndan ve 1878 tarihli Berlin AntlaŐması'ndan sonra, Osmanlı'nın Balkanlar'daki topraklarının paylaŐılması, Osmanlı dıŐındaki devletlerin kendi aralarında da da problem çıkarmıŐtı. Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, bu devletlerin başında gelir. Benzer bir Şekilde, Güney Arabistan ve Doğu Anadolu, sadece Osmanlı ile Batılı devletler arasında mesele olmakla kalmayıp, Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki kuvvet dengesi bakımından da mesele olmuştu.

Bugñn Batı dñnyası tek bayrakla temsil edilmiyor, ama uluslararası arenada tek görñŐñn peŐine takılmıŐ bulunuyor.

Batı dünyasının dışında kalan yerlere karşı tavır belirlemek gerektiğinde, âdeta tek bayrak gösterilmekte. Kendi aralarında bir hıncın varlığı tahmin edilse bile, birkaç Batılı devlet açıktan açığa nüfuz mücadelesi yapamıyor. Hepsi, temsil hakkı ve yetkisini Amerika'ya bırakmış âdeta. Bu durum, Sultan II. Abdülhamid dönemindeki görünümüne zıttır. O zamanlarda nüfuz mücadelesi daha açık yürütülüyordu. Ama o günlerde hassas olan noktalar nereler idiye, bugün de küçük bölge farklarıyla aynı noktaların hassas olduğunu görüyoruz. Arnavutluk yerine Bosna, Yemen yerine Somali, Doğu Anadolu ve belki de onun coğrafi bir uzantısının ibaret sayılması gereken Kuzey Irak hassasiyetin titreşimlerle açığa çıktığı bölgeler durumunda. Yani, bugünkü kaynaşmanın göz önüne çıkardığı bölgeler yüz yıl önce de tartışmaların odağındaki yerler idi.

Şu var ki o zamanlarda, bu üç noktayı topluca ve bir arada ama içerden de düşünmeyi mümkün kılan politikalar vardı. Bugün yok. Bugün geniş kapsamlı politikaların zarureti var. Sanki hassas noktalar neredeyse doğal ve değişmezdir. Bu noktaları aynı tabloda görmesi gerekenler için ise neredeyse bu doğal durumu anlamak ve anlamanın ağırlığını yüklenmek bir borçtur; kaçanın üstüne yığılan bir borç.

Hassas noktaların ortak tarihi burada bitmiyor. Şaka değil. Aforizma değil. Yakıştırma, hiç değil. Günümüzden 2300 sene evvel, Makedonya'dan kalkıp doğuya doğru sefere çıkan Büyük İskender'in ilk işi geride bıraktıklarının varlığını teminat almak ve bu amaçla, İllirya'yı dize getirdiği savaşlar yapmak olmuştu. İllirya, Adriyatik Denizi'nin doğu kıyısındadır. Yani bugünkü Arnavutluk ve Bosna'ya tekabül eder. İskender, Mısır'da da bir buçuk sene kalmış, oraya çeki düzen verip bir de şehir kurmuştu: İskenderiye. Aynı İskender'in Pers hükümdarı Darius'u çetin bir savaş sonunda safdışı ettiği yerlerden

biri neresi biliyor musunuz? Arbela. Yani, bugünkü Kuzey Irak'ta bulunan ve adı Aramî dilinde dört tanrı (erba-il) anlamına gelen Erbil şehri.

O zamanlarda Amerika yok. Batı Avrupa yok. Slav kavminin esamisi bile yok. Bugünkü anlamda, dünyanın stratejik bölgeleri diye bir kavram da yok. Enerji kaynakları küçük bir önem kazanmış değil. Ama beşerî dünyadaki hassas noktalar, aşağı yukarı bugünküyle aynı yerde. Pers kralı Darius seçerek belirlediği, biri diğerinden yüzlerce kilometre uzak üç ayrı yerde karargâh kurup ordusuyla İskender'i bekliyor ama, İskender'in kafasında, hassas noktalara ilişkin bir fikir doğdu mu ya da daha önce bir bilgi var mıydı, bilinmez.

İnsan bütün bunlara topluca baktığında, düşünmeden edemiyor: Sanki değişmeyen hassas noktalar sadece fizikî coğrafyaya ait değil. Beşerî coğrafyanın da değişmeyen hassas noktaları var. İnsanlığın yaşamı boyunca ticarî ya da başka nedenlerle oluşan bu gibi bölgeler her zaman birbirleriyle bağlantılı olmuş görünüyor. Hiçbir kuvvet dağılımı, bu noktaların önemini ortadan kaldıramıyor. Hatta kimi olayların gösterdiği gibi, siyasî sınırlar bile.

Hassas noktaları bir arada düşünen politikalara ya hâkim olunuyor, ya da tâbi. Kendiliğinden hassaslığa sahip ve birbiriyle bağlantılı noktaları devre dışı bırakacak politikalar ise ne icat edilmiştir, ne de uzun süreli olabirmiştir.

MEDENİYET TEMELİ

Dünyanın iki kutuplu olduğu, kolayca söylenir olmaktan çıkarıldı. Her siyasî fikir, tek kutbun dünyada “düzen” sağlayacağı görüşüne göre temel tutmaya çalışıyor. Diğer yanda ise küçük küçük coğrafi alanlar ve sınırlı bölgelerdeki derin ayrılıkların ortaya çıktığına şahit oluyoruz. Ekonomik alanda küreselleşmenin kaçınılmaz ve yararlı olduğu öne sürülürken ideolojik alandaki çatışmalar, zemin ve konu değıştirerek devam ediyor.

İdeolojik nitelemesi, gerektiğı kadar açıklayıcı olamayabilir. Çünkü çatışmaların hepsi, medeniyetlerin eski sınır çizgilerinde olmaktadır. Belki de, teknolojik araçların yaşama biçimine getirdiğı değışiklik, değer yargılarını aynı ölçüde ve hızla başkalaşıma sokamadığı için, siyasî sınır değışiklikleri de medeniyetlerin beşerî sınırlarını aynı ölçüde bir yerden başka yere taşıyamıyor. Hiç değılse, sanıldığı kadar değışiklik olmuyor. Dünyanın tek merkezli olması ya da bir merkezin, ekonomik güce dayanarak her şeye vaziyet etmesi, medeniyetlerin klasik sınırlarını kolayca ortadan kaldırmaya yetmiyor. Dünya sisteminin, günlük politikalara egemen olduğu ne kadar ger-

çek ise, medeniyet temellerinin aynı sınırlarda devam ettiği ya da direndiği de o kadar gerçektir. İlk gerçek ikincisini kuvvetle etkilediği halde, silip geçememiştir.

Dünyanın iki kutuplu olarak tasvir edildiği yirminci yüzyılın ikinci yarısında eski bir medeniyet çerçevesi içindeki siyasi bütünlükler, ya millî devletlerin sınırlı söylemine ya da ideolojik söylem ayrılığının biçimlediği sınırlar içine sıkıştırılmış durumdaydı. Kutuplardan biri gevşer gevşemez altından ortak bir söylemi geliştirme arzusu taşıyan ama entelektüel temeli yetersiz medeniyet sahaları çıktı. Ortodoks dünyası, bir an için, ayrı bir bütünlük gibi göründü. İslâm dünyası ile Ortodoks dünyası arasındaki gerginlik, millî devletlerin gerginliği olarak değil, değer yargılarının karşı karşıya gelmesiyle oluşan ve dolayısıyla medeniyet sahaları arasındaki gerginlik şeklinde ortaya çıktı. İki ayrı medeniyetin sahaları her alanda başa baş gelmeyebilir. Tarihin her dönemi, başa baş giden bir ayrışmayı göstermeyebilir. Ama “inceldiği yerden kopacak ip”, hep medeniyetlerin kavşağındaki sahalarda gerilidir. Ayrılıkların temeli, bugün bile medeniyet merkezlidir.

İslâm imajının son zamanlarda belli bir sıklıkla “küçültülmesi” acaba bir rastlantı mı? Hem dünya basınında, hem de onların uzantısı durumundaki yerli basın-yayın organlarında görülen, küçültme dozundaki artış bir rastlantı olmasa gerek. İdeolojik kamufraj kalkınca, insanlar kendilerini değer yargılarının şemsiyesi altında ve o değer yargılarını üretmiş medeniyetlerinin sınırları içinde görmeye başladılar. Böylece, etnik parçalanmaya karşı psikolojik bir siper de meydana gelmiş oluyordu. Ayrıca, en şiddetli çatışma ve gerginlikler İslâm dünyasının sınırlarını teşkil eden yer ile geri kalan sahaların başladığı yer arasında meydana geldi. Biraz da vurgulanan, barizleştirilen bir durum oldu bu. Böylece, kimliğini medeni-

yet sahasında aramak hissi ve düşüncesi, en fazla Müslüman toplumlarda uyandı.

Sözde İslâm ülkelerinin uyuşukluğu bu gerçeği değiştirmiyor. O uyuşukluk sadece, bu gerçek karşısında onların hiçbir aktif rol alamadıklarını ispat etmekte. Ortaya çıkan gerçek, devlet politikalarının değil, sosyal bünyelerin gerçeğidir. Sınırlarda ve çatışma noktalarında alev alan bu gerçek, tabii ki uyuduğu ve uyuşmaya bırakıldığı yerlerde de anlaşılır hale geliyor.

İşte, önlenmesini istedikleri şey de budur. “İslâm” imajının birdenbire çekicilik kazanmasını önlemenin yolu, bu imajın dört koldan “küçültülerek” sunulmasında bulundu. Çünkü çekicilik sirayet edicidir. Cazip hale gelipte, sirayet kabiliyeti vardır. “İslâm” imajının cazip hale gelmesi ve insanların kendilerini medeniyet çerçevesinde ifadeye başlaması halinde, insanlar “liyakat” ölçüsünü varlık şartı payesinde görmek istemezler. Liyakat ölçüsüne bakmadan da kendilerini ortak değerlere “nisbet etme” yarışına girer, üstlerine düşen görevleri yapmaktan da kaçınmazlar. Bütün bunların nedeni cazip hale gelipte sirayet kabiliyetinin bulunmasıdır. Nisbet etme yarışının, liyakate ilişkin nitelikleri davet etmesi bu meselenin başka bir boyutudur.

Medeniyet temeli gözden kayboluyor ama yok olmuyor.

Görünür plandan çıkıyor ama kaybolmuyor.

1992-500= ?

1992 sayısı, onlu kümelerin başında yer almadığından yuvarlak bir sayı değil. Sekiz eksiği ve son rakamı, yuvarlak sayı olmasını önlüyor. Ama tarihi öneme sahip birkaç olayın bir yuvarlak sayıyla ifade edilen yıl dönümüydü 1992.

Bunlardan biri Amerika kıtasının keşfedilmesidir. Kutlama yapılacağına dair haberler bir yıl önceden başlayarak art arda çıktı. Haberin çıkışıyla birlikte, Amerika yerlilerinin durumu protesto ettikleri duyuldu. “Amerika eskiden beri var; Avrupalıların o varlığı öğrendikleri tarihi niçin önemseyelim?” dediler. 1492 tarihi dünyanın geri kalan bölümlerinde de olumlu bir çağrışım yapmadı. Bunun böyle olmasının asıl sebebi, bugünün dünyasında kötü çağrışımlı bir Amerika bulunmasıdır. Siyasî konjonktür “iyi” dileklerin, “iyilik” mesajlarının ortada dolaşmasını gerektiriyor. Tüm bunlar Amerika hakkında olumlu bir imaj doğması açısından hiç de inandırıcı değil. İnandırıcı olması için de bir sebep görünmüyor.

Aslında 1492 tarihi Avrupa kıtası açısından etkilidir. Çünkü o zaman Amerikadaki beşerî tohumlanma tarihinin dışında ve on beşinci yüzyılın son elli yılı ile on altıncı yüzyıl

başlarında “Tüccar Avrupalı” her şeye egemen durumdadır. Onların egemenliğinde denizlerdeki korsanlık, karadaki ticaretle bağlarını genişleterek olağan ticaretin bir uzantısı haline dönüşmüştür. Doğu Akdeniz’de üstünlüğü elinde tutamayan Batı Avrupalı’lar Batı Afrika kıyıları boyunca güneye doğru inerek kıta ölçüsünde keşiflerde bulundular. Herkesin bildiği gibi Hindistan’a batıdan ulaşma rüyasıyla çıktıkları seferlerde Okyanus içindeki sayısız adaların varlığından haberdar oldular. 1492 tarihinde Avrupalılar açısından Amerika kıtasının keşfi değil, doğu Akdeniz’e mahkûm olmaktan kurtuluş önemli idi. Afrika kıyılarında ve Okyanus içlerinde ulaşılan her kara parçası onlar için, bu mahkûmiyetten biraz daha kurtulmak demektir. Keşif-el koyma-uzun vadeli sömürme; Doğu Akdeniz’deki ticarî faaliyeti zaafa uğrayan tüccar Avrupalı’nın uzak diyarlardaki bütün macerası bu üç kelime ve bu üç kelimenin böylece sıralanmasında özetini bulabilir. Evet, keşif, el koyma, sömürme. Demek ki; 1492 Amerikalı için değil, yahut Amerikalıdan önce tüccar Avrupalı için önemli bir tarihtir.

1992 yılı, İspanya’daki Müslüman varlığının sona erişinin de beş yüzüncü yıldönümü idi. Bu vesile ile Beşiktaş’taki Çit Kasrı’nda, Bağlarbaşı’ndaki İlahiyat Fakültesi salonlarında ve başka yerlerde zincirleme toplantılar yapıldı. Dergilerde konu ile ilgili çalışmalar yayınlandı. Bu tartışmalarda ve çalışmalarda felsefe ve bilim tarihi açısından çok yoğun konular ele alınmış, entelektüel verimler ortaya konulmuştur. Geniş yankılı olmayışı, ele alınan konular ile günümüz dünyasının bağdaştırılmasındaki güçlüktendir. Tüccar Avrupalı’nın doğuşu bugünün dünyasıyla irtibatlandırıldığı halde Endülüs’teki son meşalenin sönmesi ölü tarihin konusu gibi durmaktadır. Gerçek hiç de öyle değildir ama Müslümanların kendilerine ait gündemi belirlerken bile tartışmanın odağına kendi tarihlerini

yerleştirmekteki uzun süreli başarısızlığı, Endülüs'le ilgili tartışmayı da ölü tarihin konusu gibi bıraktı. Keşke, Tüccar Avrupalı'nın ortaya çıkışını Endülüs'teki medeniyetin sönüşü ile irtibatlandıran bir çalışma yapılabilseydi! Entelektüel çerçevemiz bunu bir ihtiyaç saysaydı!

Burada bir hususu belirtmek istiyoruz. Genel olarak Endülüs hakkındaki araştırma ve çalışmalar, "İslâm medeniyeti hakkındaki araştırmalar" bağlamında olmak bakımından zayıf kalmıştır. Ülkemizde ise bu konudaki çalışmalar çoğunlukla ikinci elden bilgilere dayanmış görünüyor. "İspanyolların, Müslüman İspanya çerçevesi içinde kendi tarihlerini aramaları" bakımından daha geniş ve birinci elden çalışmalar vardır. Hiç değilse, Batı'da yapılan çalışmalar bu çerçevededir. İspanya'da Endülüs bölgesine özgü, Avrupa dışındaki toprakların esintileriyle döllenmiş kültürü tanımak amacıyla yapılan çalışmaların daha geniş çerçevede yarar sağlayacak verimlere yol açtığını söylemek bir borçtur; verimleri değerlendirmek açasından bu ayrımların bilinmesinde de her halde yarar vardır.

1492, Endülüs devleti açasından aslında cesametli bir çöküşü değil, bir cenazenin kaldırılmasını bildiren bir tarihtir. Çünkü önceki üç yüz yıl boyunca Müslümanlara "olanlar olmuştur". Aragon ve Kastilya'yı ellerinde tutan Ferdinand ve İabella'ya bu tarihte teslim olur Granada. İspanya'da İslâm egemenliğinin sonudur bu teslim oluş. Aslında ise onbirinci yüzyıl ortalarında III. Abdurrahman'ın ölüminden itibaren Endülüs'te siyasi kuvvet kalmış değildir. Merkezî devletin çöküşünden sonra gelen *Tevaiif-i Mülük* dönemleri siyasi anarşiden başka bir tablo yansıtmaz. Fakat, vaktiyle meydana gelen yüksek kültürün siyasi anarşi boyunca sürüp gittiği de bir gerçektir.

Bilindiği gibi, Granada'nın teslim oluşunu takiben Müslümanların İspanya'dan atılışları üzerinde yeterince durulmuş değil, ama aynı tarih Yahudilerin yeni vatanlar bulmalarının yıldönümü olarak anıldı.

1992 tarihinin Türk-Rus münasebetleri bakımından da 500. yıl olduğunu öğreniyoruz. Sadece siyasî çevrelerde bunun "çıtlatılması" ve anma vesilesi olduğundan söz edilmesi doğrusu şaşırtıcı. 1492'de ne oldu ki? Genel bilgilerle paylaşılan tarih bir şey kaydetmiyor. Sadece o yıllarda meşhur İvan'ın Moskova çarı olduğunu, onun da 1492'de değil, daha önceki bir tarihte Kazan Hanlığı'nı ortadan kaldırarak doğu taraflarındaki topraklar ile kendi bölgesi arasında, yürütmesine engel olacak hiç bir "set" bırakmadığını biliyoruz.

YENİ DÜNYA DÜZENİ BİR DEĞERE SAHİP Mİ?

1

Çöken, yalnızca marksizmin, kimilerince devlet kapitalizmi olarak adlandırılması gereken siyasî sistemi değil. Modern dünyanın sunduğu ve değişik araçlarla desteklediği değerler sistemi, gün geçtikçe anlamsız hale gelmekte. Dünya çapında felâket duygusunun sık sık gündemdeki başlıca konulardan biri olması, bu anlamsızlaşmanın en açık göstergelerinden biridir.

İki binli yılların eşiğinde, şu anda yaşamakta olan bizler, bir çağın bittiğinin şahitleri olabiliriz. İnsanlığı kuşatacak boyutta etkili yeni bir çağın umutla geldiğini ve başladığını söyleyebilecek durumda değiliz. Ama modern dünyanın dayandığı ve herkese dayattığı kavramların yetersizliğinin gerçek birer şahidi olabilirsek (yani, yetersizliği şahsen müşahade edebilirsek) yalnız çağımızın şahidi olarak kalmayız; aynı zamanda onu aşacak değerler sistemini de bulup gösterebiliriz.

Modern dünyanın dayandığı değer yargılarının niteliği, insan ile doğa arasındaki ilişkinin yorumlanmasında bulunabi-

lır. Modern dönem, insanın doğadan kopuk ve bağımsız olarak ele alınabileceği, hatta ele alınması gerektiği ön kabulüne dayanıyordu. İlahî iradedden kopuk olarak, gözle görünür dünyaya düzen verilebileceği iddiası, serbestçe kendisine taraftar arayan bir iddia olarak kalmadı, toplumlara dayatılan ve kabulü için ısrar edilen bir görüş oldu. Darwin'in insan türü hakkındaki açıklamaları, doğadan kopukluğun temellenmesini tarihin derinliklerine götürerek kökleştirme isteğinin bir sonucu idi. Freud ise bir başına kalan ve dolayısıyla yalnızlaşan, kendi varlığı hakkında bir açıklama bulmak isteyen, atomize edilmiş tek insan için çıkış noktası olabilecek (olmasını istediği) yorumları getirmişti.

Bu yoldaki görüşlerin, dinî değerlerin eleştirisi eşliğinde sunulmuş olması bir yana, Tanrı'ya inanıştan ve ahlâksal bağlayıcılardan kurtarılmış olup kendi kendisinin egemeni olduğu öne sürülen insanların inançları ve o inançların doğal mekânı durumundaki vicdanları üstünde baskı aracı olarak hâlâ kullanıldığı bir gerçektir. Kapitalizmin kılavuzluğundaki şehir hayatı ilişkilerine, uyumu artırmaya yarayacağı düşünceyle talep edilen doğadan uzaklaşma, örneğin ve basite indirgenmiş bir ifadeyle; doğal olayların âfete dönüşerek günlük hayatımızı tehlikeye atmasını önlemek için çare ve araç üretmeye yaramış, ama aynı zamanda insanın, insan doğasından kopmasına yol açmıştır. İnsanın insan doğasından uzaklaşmasının etkili bir sonucu, toplu yaşamanın ilk adımı olan insandan insana iletişimde ortaya çıkan kayıplardır. İletişimsizlik, insan doğasındaki "bir araya gelme eğilimi" ni kemirerek tahrip ediyor.

Günümüzde ise insan ile doğa ilişkisinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Yeni dünya düzeninin arkasındaki düşünce, insanın doğadan kopuk olarak kendi

varlığına izah getirebileceği yolundaki görüşlerin yara almasını istemiyor. Bu konudaki yorumların eleştirisine hazır görünmüyor. Zaten doğa ile ilişkimizin yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacını doğuran da, insan doğasının zorlamasıdır. Gündelik yaşamın ortaya çıkardığı güçlükler bu ihtiyacı hissettirdi; yoksa teorideki yetersizliklerin görülebilmiş olması değil. Teorideki sakatlık ve yetersizlikler bazıları bakımından belki görünmeyen değil ama görülmesi istenmeyen ya da gözden uzak tutulması istenilen niteliklerdir.

Halihazır insan davranışlarına bakarak anlaşılabilmesi gibi modern değer yargıları günlük hayata yerleşmiş ve yerleştiği ölçüde eskimiş durumdadır. Beşerî yaratıcılığın temelindeki enerji açığa çıkmak için yeni yollar aramakta. Postmodernizm kavramının, bu eskime yüzünden ilk bakışta doğan boşluğu karşılamak üzere yaygınlaştığını söyleyebiliriz.

Türkiye, modern dünyanın temelinde yer alan değil sonuç olarak sunduğu ikinci derece değerlerin bile gereksiz ölçüde, aşırı ve çoğu zaman da boşu boşuna şişirildiği ülkelerden biridir. İnançlarımız ve geleneksel kültürümüz bu şişkinliğin anlaşılmasını kolaylaştıracak verileri sağlar, yeterince. Üstelik, çağdaş yazarlarımız ve düşünce adamlarımız tarafından bunca yıldır ortaya konulan, tartışma alanına çekilen görüşler, çağdaş dünyanın itibar etmemizi istediği değer yargılarına yönelik abartıların anlamsızlığını görmek için gerekli ipuçlarını vermiş olmalıydı. Fakat biz, çoktan göçüp gitmiş pozitivizmin bile kendi ülkemizdeki bazı insanlara taze göründüğüne ve pozitivizme dayanarak fikir üretilmesine bakarak şaşırıyoruz.

Sadece doğa ile insanın ilişkisi açısından bakıldığında bile, modern dünyanın dayandığı değerlerin eleştirisi, *modern dünyanın sunduğu mantık çerçevesini aşmak* zorundadır. Bu ise,

modern-öncesi değerleri yorumlayamayan, sadece modern dünyanın sunduklarını çalkalayarak torbadan çıkacak rakama bakmaya alışmışların başaracağı bir çıta seviyesi değildir.

Modern tarihin, yine o tarih içinde kalarak bütün eleştirici niteliklerini üstünde toplayan ve bir bakıma sistem içi eleştirici mevki meşru görülen komünizm bir siyasi sistem olarak çöktü. Bu çöküşü, bir belânın savuşturulması gibi görenler olduğu kadar, “keyif çatma” vesilesi olarak görmeyi seçenler de var. Yani eleştirel görüşleri ifade etmesi meşru görülen taraf çöktüğüne göre, artık keyif çatılabilir; bunun zamanı gelmiştir. Halbuki, yeni dünya düzeninin “keyif çatma”ya yaramayacağını anlamak için sadece sıcak çatışmaların sürürp gittiğine bakmak yetmez. Çünkü, o takdirde çatışmalara son verildiği takdirde bütün meselenin çözüm bulacağı zannıyla oyalanmak işten değildir. Zaten, modern dünyanın dayandığı değerler insanlara verdiği gerçek tatmin duyguları sebebiyle varlığını sürdürmüş değil, tatmin sağlasın sağlamasın, arkasındaki kuvvet sebebiyle ayakta durabilmiştir. Öteki tarafta ise yaygın bir tatminsizlik vardır. Ahlâkî bakımdan çürümeye aldırış edilmemesinin sebebi dahi tatmin duygusunun varlığı değil yokluğudur. “Zaten olacağı budur” gibi bir duygu.

Türkiye'nin geleceğinde İslâmiyetin ve sosyalizmin pay sahibi olacağını söyleyerek, modern dünyadaki konumu epeyce hırpalanmış bir akıma İslâmiyete eş derecede yer açma hülyâsını taşıyanların, tarihî gelişimin iyi bir yorumundan hareket ettiğini sanmıyoruz. Konjonktüre afyon bağımlısı gibi bağımlı olanların, konjoktürü oluşturan gerçek olayları bu bağımlılıkları nedeniyle daha iyi değerlendireceklerini kimse temin edemez. Sosyalist akımların yalnız Sovyetler Birliği'ndeki tarihinden değil, Avrupa ülkelerindeki, Latin Amerika ve Arap ülkelerindeki tarihinden de çıkarılacak dersler vardır. Bu ders-

ler, bir İslâm ülkesi bakımından yöntemin “ne olmaması gerektiği” hakkında fikir verecek yeterlikte olmalıdır. Kavramsal olarak diğerkâmlığa uzak olmaması gereken sosyalizmin de İslamiyetten alacağı dersler vardır. Ama öyle görünüyor ki; değerler hiyerarşisini bir kereliğine olsun; kendi içinde kuramamakla sakatlanmış kafa, uygulamanın çöküşünü görmekten bir adım ötesine, teoriye bakamıyor.

2

Ulus devlet fikrinin yıldızı yeni yeni parlamaya başladığı sıralarda, dört elle sarılan amaçlardan biri, millî sınırlar içindeki zenginliğin arttırılması idi. Zenginlik artışı bu devlet modeli ile en verimli biçimde sağlanacaktı. Bugün, ABD'nin önünde gittiği merkezileşme karşısında ulus devletlerin bu fonksiyonu ifâda yetersiz kaldığı ve üretim kapasitelerinin yönlendirmeden kurtarılamamasına bağlı olarak da ulus devlet fikri ardındaki heyecanın zayıfladığı görülüyor.

Dünya ölçüsünde iktidar merkezileşmesi eskiden de vardı ama bu daha sınırlı kanallar boyunca gerçekleşiyordu. Bir bakıma, Avrupa'nın egemen olduğu geçen yüzyılda merkezileşme bugünkü kadar yaygın bir güce sahip değildi ve görece olarak, millî sınırlar içindeki denetimi elde bulundurmak her halde daha az güçlüklerle karşı karşıya idi. Bugün millî sınırlar içindeki servet ve zenginlik millî politikalar tarafından denetlenemiyor ve daha yaygın bir şekilde, merkezi teşkil edenleri güçlendirmek üzere artıp eksilebiliyor.

Toprakta yatan servet, toprak üstüne çıktığı noktalardaki insanlar bakımından her zaman belirleyici olmuştur. Servet ve paranın belirleyici karakterinin çağımızda olduğu ölçüde merkezileştiği bir dönemin varlığını düşünmek zor. Servet ve

zenginlik, merkezileşiyor. Şehirlerin kırsal alanı belirlemesi gibi servet ve zenginlik kaynakları da merkezi belirliyor. Paranın yönetimi tek merkezde toplanıyor ve gittikçe genişleme istidadındaki alanları kapsamına alıyor. Kolonicilik ve sömürgecilik anlam değilse bile şekil değiştirdi. Yeni şekiller, haberleşme ve münakale vasıtalarından kuvvet aldı. Sömürgeciliğe karşı durmanın anlamı değişmedi ama yeni şekiller o anlama sahip çıkma bilincini bir parça gölgede bıraktı. Dün, gücün yönetimindeki haklılık ve hakkaniyet prensibi ağırlıklı yer tutarken, sonraları sadece gücün kimde olacağı yolundaki tartışma ve mücadele tedricen artan bir şekilde ağırlık kazandı.

Milletlerin Zenginliği adlı eseriyle tanınan Adam Smith, öncelikle iktisatla değil ahlâk felsefesiyle ilgilenmiş; hatta ilk eserini bu konuda vermiştir. Smith, aynı dalda ticaretle uğraşanların ya da benzeri iştigal konusuna sahip bulunanların, halka karşı bir tür suç ortaklığı (conspiracy) olmaksızın bir araya gelemeyeceğini ifade etmiştir. Bu ifadede, kişisel çıkar dürtüsü ile hareket edenlerin (ki bu şekilde hareket, zenginlik kaynağıdır) bencilliğin sınırlarına işaret eden bir anlam da vardır. Bu anlamda bencilik sınır tanımaz; kendisini bir ortaklıkla sınırlasa bile bu, üçüncü taraf aleyhinde bir girişim için olabilir. Ticaret konusu ve çalışma alanı aynı olanlar mesleğini öncelerken ahlâkî kaygıları kolayca devre dışı bırakıyorlar. Piyasalar bu tutuma bir ölçüde meşruiyet tanımıştır. Benzeri durumun, devletler bazında uygulandığını düşünelim: O takdirde, bu amaçla yapılmış bir plan mevcut olmasa da, herhangi iki devletin üçüncü bir devlete yönelik olarak ekonomik konularda ittifak kurması bir komplo anlamına gelecektir. Bu açıklama ışığında günümüzdeki merkezileşmeye göz atınca bir ya da bir dizi komplonun da merkezileştiği sonucuna varabiliriz.

Bugüne kadar, dünyaya egemen olan güç ilişkileri dışında kalarak, yani tecrit politikasını tercih edip uygulamaya koyarak zenginliğini artıran ve dünya ölçüsünde yarışa girecek güce erişebilen bir devlet örneği olmadı. Ekonomik faaliyetin karakteri, tecrit politikasına ters düşüyor ve ona sığmıyor. Bu nitelikteki ilişkiler ağı içinde her zaman, merkezi güçlendirmeye yönelik politikalar uygulama alanını genişletebildi. Toprakta ve insanların enerjisinde yatan serveti zenginliğe dönüştürememiş devletler bakımından bu tablo, sergilediği çözümsüzlükle insanlığın kapitalizme mahkûm olduğu görüntüsünü verebilir. Aslında varılan bu netice belki de çözümlü başka alanlarda ve başka yöntemlerle aramamız gerektiğini hatırlatmaktadır. Kesin çözümsüzlük, çözümün başka yerde olduğunu söyler. Yeni dünya düzeni, her zaman olduğu gibi merkezin haricindeki toplumların gerçeğinin üstüne örtü sereren fiili bir gerçeklik halinde ortaya çıkarken, hakikat arayışını başka bir düzlemde sürdürerek çıkış yolu bulabiliriz. Çıkış yolunun varacağı yer yakın ve onu görmek kolay değildir. Ama o noktayı tayin ve tarif etmek suretiyle, merkezleşmenin tehlikelerine karşı teyakkuz halinde bulunma gücünü kazanmak, bugünün başlıca meselesidir. Geliştirilecek çözüm önerileri o teyakkuz üzerine inşa edilebilir.

Ezra Pound'un, devletlerin yönetim tarzına ilişkin notlarını, şairin yöntemine uygun biçimde tarihî sürece bakarak sınıflayan bir eleştirmen, oradaki tespitleri dört noktaya irca ediyor. Buna göre, yönetim biçimi ne olursa olsun devletler ya sorumsuz eylemciler tarafından yönetilmiştir ya tekelci parabalaları tarafından ya da ülkenin aydınları ile millî serveti sahiplenmiş grupların ittifakı, devlet yönetimini fiilen elinde tutmuştur.

Çağımızın meselesi, devletlerin yönetiminde tekelci parababalarını devreden çıkaracak bir yöntemin bulunabilmesidir. Ahlâkî niteliklere özen göstermeyi gerektiren bu yaklaşım, şehirlerimizin arsa spekülâtörleri ile eğitimsiz inşaatçıların eline bırakılmaması gereğinde olduğu gibi, zordur ama imkânsız değildir. Dünyada herkese yetecek ölçüde mevcut bulunan ekonomik varlık, bu suretle, daha geniş insan kitlesi için, onuruyla yaşamaya yetecek asgari zenginlik haline gelebilecektir. Ezra Pound'a atfen yapılan sınıflama daha geniş yorumlara kapı açacak ipuçları sağlıyor. Yıldızın parlamaya başladığı an, ilk yorumu hayata geçirmek üzere ilk adımın atıldığı an olabilir.

3

Amerika'nın yönetiminde parababalarının ağırlığı bulunduğu, değişik kaynaklarda belirtilen bir gerçek. Hatta, önlenemez ağırlığı belirtmek üzere "sermaye sahipleri", "sanayiciler" vb. deyimler değil, "parababaları" kelimesini kullanmanın yerindeliğini belirtmeliyiz. Ezra Pound, "Amerika'nın Ekonomik Doğası" adını taşıyan yazısında, banka sisteminin kuruluşundan başlayarak, bu gerçeğin adım adım nasıl oluştuğunu öfkeli bir dil ve net ifadelerle anlatmıştır. Hatta ünlü şair, iki dünya savaşının asıl sebebini, üç-beş ailenin kasalarını doldurma planına bağlıyor, bir parça karikatürize edici ifadelerle. Bunları anlatırken başvurduğu kelimelere ve üslubun zaman zaman yükselen sertliğine bakarsanız, içinden, okkalı küfürler savurmuş olabileceğini düşünebilirsiniz.

Amerika, Avrupa'ya atlamadan önce bir Pan-Amerikanizm arzusu vardır. Güney ve Orta Amerikalı kuzeyde birleştirme esasına dayanan politikalar sonuna kadar gitmediyse, bunun nedeni güneyin fakir oluşudur. Kuzey, güneyin hammadde